

Charakteristika jazykových rovin

JAZYKOVÉ ROVINY

- V procesu vývoje řeči dochází k souběžnému prolínání jazykových rovin
- Vývoj jednotlivých jazykových rovin probíhá v totožných časových úsecích vývoje komunikačních schopností současně
- Jazyková rovina je dílčí systém jazyka, charakteristický specifickými jednotkami, které ji utváří (zvuk, slovní zásoba, gramatika a praktická aplikace)
- **Foneticko-fonologická, lexikálně-sémantická, morfologicko-syntaktická, pragmatická**

DIFERENCIÁLNÍ DIAGNOSTIKA NKS A FYZIOLOGICKÝCH PROJEVŮ VE VÝVOJI DĚTSKÉ ŘEČI

- **Fyziologická nemluvnost** do 1 roku věku
- **Prodloužená fyziologická nemluvnost** do 3 let
- **Fyziologický dysgramatismus** do 4 let
- **Fyziologická koktavost (neplynulost)** – kolem 3 let věku
- **Fyziologická dyslalie** do 5 let
- **Prodloužená fyziologická dyslalie** do 7 let

MORFOLOGICKO-SYNTAKTICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA

- **Zkoumáme až kolem 1.roku věku dítěte** (začíná vlastní vývoj řeči)
- Vliv kognitivních funkcí, mluvního vzoru, sociálního prostředí a jazykového citu
- **Sleduje aplikaci gramatických pravidel , správnost slov, vět, slovosled, rod, číslo, pád, časování, skloňování, ohýbání, stupňování**
- Vývoj tzv. **Transferem** – přenos vnímaných mluvních vzorců na podobné situace (napodobování)
- První slova jsou neohebná, neskloňují se ani nečasují, vznikají opakování slabik (mama, tata,papa,baba)
- Podstatná jména jsou na počátku vývoje řeči využívána v 1.pádě, slovesa v infinitivu
- Projev pomocí izolovaných slov do 2 let – pak dvojslovné věty (mama pápá, pes haf, táta papá, auto bum...)
- **Nejprve dítě využívá podstatná jména, poté slovesa a citoslovce, kolem 3.roku přídavná jména, zájmena, nejpозději číslovky, předložky a spojky**
- Skloňování, časování, jednotné a množné číslo po 3.roce věku
- Pro slovosled dětské řeči je typické, že slovo s emocionálně klíčovým významem staví na začátek věty
- Mezi 3.a 4. rokem začíná dítě tvořit souvětí
- **Po 4. roce věku by neměla gramatická struktura komunikačního projevu vykazovat nápadné odchylky**

MORFOLOGICKO-SYNTAKTICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA (možnosti procvičování u předškoláků)

Podstatná jména

- na stůl položíme předmět, dítě řekne, kde je (klíče na stole). Pak si zakryje oči a přemístíme předmět a poté se dítě podívá a popisuje, kde se předmět nachází nyní: pod stolem, v ruce, na polici, vedle hrnku...
- podstatné jméno přivlastňujeme osobám na obrázku (tátův hrneček, tátova čepice, mamčin hrneček, mamčiny boty, pejskova bouda, pejskův pelíšek...)
- jedna hruška (2 hrušky, 5 hrušek...)
- Tاتا má stůl, máma stolek, miminko stoleček...

Slovesa

- práce s vývojovými obrázky situacemi: řekni mi, co dělá, co dělají, co dělali, co bude dělat)

Přídavná jména

Jaký může být pes, když.... chlupatý, hladový, starý, malý, velký, hodný, mokrý, černý, chlupatý)

MORFOLOGICKO-SYNTAKTICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA (u dětí s MP)

- Potřeba celoživotní systematické podpory
- Rozvíjí se s nástupem řeči (i po 3. roce)
- Některé děti zůstávají na úrovni jednoslovných či dvouslovných vět
- Vývoj brzda-plyn (střídání stádií rozvoje a stagnace ve vývoji: fixace)
- Učení nápodobou, ale nutné záměrné vedení a procvičování
- Nutnost názornosti a individuálního přístupu
- Dysgramatismy setrvávají po celý život
- **LMP:** opoždění, potíže ve složitějších gramatických jevech (stupňování, časování, přivlastňování) – do 5 let nemusí být narušení příliš patrné
- **SMP:** výrazné opoždění a celoživotní omezení gramatické struktury vyjadřovacích schopností (využívání dvouslovných vět a jednoduchých souvětí i v dospělosti)
- **TMP a HMP:** těžké narušení, rovina se prakticky nerozvíjí, komunikace nonverbální, nebo formou izolovaných slov, popřípadě citoslovce a slovesa (velmi omezeně)

LEXIKÁLNĚ-SÉMANTICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA

- **Zabývá se slovní zásobou** (aktivní i pasivní slovník), schopností definice pojmů a úrovní zobecňování
- Souvisí s inteligencí, zkušenostmi, přístupem rodiny, individuálním nadáním pro řeč, otevřeností ke komunikaci
- **Sledujeme již od cca 8 měsíců věku** (porozumění řeči)
- **Po 1. roce aktivní využití prvních vlastních slov**
- **Rozšiřování aktivní i pasivní slovní zásoby probíhá současně po celý život**
- Dítě kolem 1 roku první slova chápe všeobecně (haf je všechno, co má čtyři nohy, je chlupaté) – **hypergeneralizace**
- Při znalosti více slov nastává opačný jev – **hyperdiferenciace** (máma je označení jen pro jeho konkrétní mámu)
- **První věk otázek** (rok a půl) – Co to je?
- **Druhý věk otázek** (po 3. roce) – Proč?

Aktivní slovní zásoba (největší nárůst kolem 3.roku věku)

- 1 rok : 5-7 slov
- 2 roky: 200 slov
- 3 roky: 1000 slov
- 4 roky: 1500 slov
- Před nástupem do školy: kolem 2500 - 3000 slov

LEXIKÁLNĚ-SÉMANTICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA (možnosti procvičování u předškoláků)

- **Podej** mi obrázek (pasivní slovní zásoba)
- **Pojmenuj**, co je na obrázku (aktivní slovní zásoba)
- **Vyjmenuj** co je na obrázcích, pak některý odděláme : co chybí? Co je navíc?
- **Třídění**: Které obrázky jsou červené? Které obrázky vyjadřují činnost?
- **Nadřazené a podřazené pojmy** (pojmenuj skupinu-nábytek, zvířata, jídlo, nebo naopak, vyjmenuj jaká znáš zvířata...)
- **Synonyma** (Máma, mamka, maminka, maminečka, matka. Kočka, číča, kočička. Pes, hafík, hafan, chlupáč. Dům, domek, domeček, chaloupka, chalupa, barák, barabizna, vila, baráček, chatička, budova. Mluvit, povídat, říkat, vyprávět. Moc, hodně, dost, velmi. Jídlo, pokrm, potrava, pochutina, dobrota, strava...)
- **Homonyma** (oko, kohoutek, koruna, klíč, list, kolo, ucho...)
- **Antonyma** (velký-malý, široký-úzký, den-noc...)

LEXIKÁLNĚ-SÉMANTICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA (u dětí s MP)

- **Pasivní slovní zásoba celoživotně převyšuje aktivní**
- **Opoždění vývoje**
- **Nutnost systematického a názorného rozvíjení po celý život**

- **LMP** : opoždění, omezené schopnosti z hlediska složitějších, abstraktních či odborných slov, ale dostatečné pro komunikaci s majoritou
- **SMP** : opoždění a celoživotní omezení, více rozumí než aktivně vyjadřuje, stereotypy v pojmenováních, absence synonym (1 pojem pro konkrétní pojmenování, ale rozumí i jiným). Mechanické paměťové učení (např. antonyma), vážné pochopení významu. Preference slov s citovým zabarvením, osobní zkušeností a zájmem
- **TMP a HMP**: Preference pasivní komunikace, slovní zásoba omezená na několik slov každodenní potřeby, souvisí s vyjadřováním potřeb

FONETICKO-FONOLOGICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA

- **Zvuková stránka komunikačního procesu**
- Výslovnost hlásek-fonémů
- Nejvýraznější při sociální komunikaci (strhává pozornost)
- Vývoj zkoumáme již ihned po narození: křik, broukání, žvatlání (pudové a napodobivé 6.-9.měsíc – od této fáze se hlásky pokládají za hlásky mateřského jazyka)
- **Vývoj ukončen do 7 let věku**
- **Závisí na obratnosti mluvidel, fonemickém sluchu, prostředí, orofaciální patologie, intelekt, stimulace**
- Každá hláska prochází vývojem Vyvození, fixace a autimatizace
- Pořadí výslovnosti hlásek (pravidlo nejmenší námahy) – dle artikulační náročnosti: **samohlásky, P, B, M, J, T, D, N, L** (1-2,5 roku), poté **V, F, H, CH, K, G** (2,5-3,5 roku), pak **BĚ, PĚ, MĚ, VĚ, Ď, Ť, Ň** (3,5-4,5 roku), **Č, Š, Ž** (Č,Ř-5,5 roku) a nakonec **C, S, Z, R, Ř a diferenciaci sykavek** (do 6 let)
- Na počátku kontrast mezi souhláskou a samohláskou (pa, ma, ba, pe, jo...)

FONETICKO-FONOLOGICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA (možnosti procvičování u předškoláků)

- **Dechová cvičení** (nádech ústy, výdech nosem, foukání různé intenzity a směrem, hluboký nádech s postupným či prudkým výdechem, foukání balonku po stole, frkačky, píšťalky, foukátka s balonkem...)
- **Fonační cvičení** (změny tónů, výšky a melodie hlasu, mluvení šeptem a velmi nahlas, táta má hluboký hlas, máma střední, holčička vysoký, slova i souvětí na jeden nádech...)
- **Artikulační cvičení** (motorika mluvních orgánů, oromotorická cvičení pro zvýšení pohyblivosti mluvidel)
- **Imitace zvuků zvířat, dopravních prostředků a zvuků z okolí** (vítr, zvony, hodiny, zvonek...)
- **Zapojení rytmu, zpěvu, říkadel, rozpočítadel**

FONETICKO-FONOLOGICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA (u dětí s MP)

- U všech stupňů MP opoždění vývoje artikulace, rozsah závisí a stupni narušení CNS, motoriky orofaciální oblasti a mluvních orgánů
- **Potřeba názorného, systematického a individuálně směřovaného logopedického vedení**
- **LMP:** Nemusí být narušení patrné v komunikaci vůbec, nebo pouze v rámci výslovnosti některých artikulačně náročnějších hlásek
- **SMP:** výraznější omezení motoriky a s tím související narušení artikulace (nutnost logopedické podpory, aplikace fonačních, dechových a artikulačních cvičení, narušení oromotoriky, většinou narušení většího množství hlásek, potíže s automatizací s vyvozenými hláskami ve spontánní řeči)
- **TMP a HMP:** Těžké narušení koordinace mluvních orgánů, řeč výrazně zvukově narušená, motorická realizace řeči nedbalá, nekoordinované využití mluvních orgánů v důsledku těžšího narušení CNS

PRAGMATICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA

- **Sociálního uplatnění komunikačních schopností**
- (sociální a psychologický aspekt komunikace)
- Schopnost dialogu, vhodné reakce při komunikaci, koverbální chování, přiměřené využití nonverbální komunikace, udržení tématu rozhovoru

- **Zásadní vliv intelektových schopností, sociálního prostředí a zkušeností v rámci komunikace**
- Po 2. roce dítě chápe vlastní roli komunikačního partnera a učí se reagovat adekvátně dle situace
- Po 3. roce výrazná snaha dítěte komunikovat, navazovat a udržovat krátký rozhovor s dospělým
- Ve 4 letech se výrazně vyvíjí schopnost vytváření komunikačních vzorců dle konkrétních sociálních situací

PRAGMATICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA (možnosti procvičování u předškoláků)

- **Sociální hry** se zaměřením na schopnosti:
- Vyžádání pozornosti, úsměv, oční kontakt, tleskání, odmítnutí, pozdrav, dosažení přání, podání předmětu, navázání kontaktu (do 3 let)
- Oslovení, vykání, blahopřání, rozkazy, prosby, příkazy, přemlouvání, schopnost požádat, poprosit, vhodné vyjadřování emocí, odpověď na sdělení, slušné vyjadřování, mluvení o druhém člověku, neskákat do řeči, udržet téma rozhovoru, neprosazovat svůj názor či potřebu, záměrně a samostatně korigovat chování a komunikaci (od 3 let)
- Hry na školu, obchod, lékaře, poštu...
- Popis situace na obrázku vzhledem ke vztahům, činnostem a situacím
- Řízený a spontánní rozhovor
- Reprodukce příběhu
- Dramatizace

PRAGMATICKÁ JAZYKOVÁ ROVINA (u dětí s MP)

- **Výrazně omezená schopnost v důsledku sníženého intelektu a nedostatku různorodých prostředí pro sociální komunikaci**
- **Stupeň narušení a omezení závisí na stupni MP**
- Nutnost záměrného vedení, názornosti, procvičováním prostřednictvím obrázků, her a v rámci konkrétních životních situací, předcházet deprivaci a uzavírání se, nebo nevhodným projevům při komunikaci (odmítání majoritní populací)
- **LMP:** Potíže v sociálně složitých situacích, vyjadřování emocí, abstraktních pojmů, potíže v komunikačních situacích komunikačně-intelektuálního charakteru
- **SMP:** Potřeba celoživotního vedení a podpory, vliv deprivace v důsledku pocitu nepřijetí, selhání, negativních zkušeností a z důvodu nedostatečných vyjadřovacích schopností. Nedostatečná autokorekce chování a projevů při komunikaci, emoce převažují nad rozumovou kontrolou. Agrese či nepřiměřené reakce na stresové či neznámé situace. Nutnost praktického nácviku, detailního rozboru a vysvětlování konkrétních situací. Práce s emocemi, jejich vyjadřováním a popisem. Chápání příčin a důsledků vlastního chování.
- **TMP a HMP:** Nutnost pochopení sebe jako komunikačního partnera a významu komunikace jako prostředku k zajištění vlastních potřeb, udržení očního kontaktu a základní reakce spojené s každodenními činnostmi s okruhem blízkých